

Діагностика соціально-професійної мобільності в майбутніх учителів інформатики

У статті розглянуто проблему феномену соціально-професійної мобільності; проаналізовано досліджувану проблему у вітчизняних і зарубіжних науковців. Висвітлено структуру соціально-професійної мобільності, запропоновано методика її діагностики у майбутніх учителів інформатики.

Ключові слова: учитель інформатики, соціально-професійна мобільність, рівень соціально-професійної мобільності, методика діагностики, структура, показники.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зважаючи на щораз вищі потреби суспільства в різнобічно розвинутій особистості, вимоги роботодавців до конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, виникає гостра потреба наявності в індивідів такої якості, як соціально-професійна мобільність. У зв'язку зі стрімким розвитком електронно-обчислювальної техніки, багатократним збільшенням обсягу інформації, євроінтеграцією, стартом формування європейського світогляду, трендовою та перспективною тенденцією до саморозвитку риса соціально-професійної мобільності набуває статусу типової для всіх повноцінних членів сучасного соціуму, а тим більше учителів інформатики. Тому постає проблема, як сформуванню вказану рису у випускників вищих навчальних закладів, адже немає чітких рекомендацій, інструкцій та опису педагогічних умов, що змогли б забезпечити розвиток соціально-професійної мобільності. Більше того, потрібно розробити критерії, систему тестів та ввести певний коефіцієнт, що зможе виявити рівень цього педагогічного феномену в певній соціальній групі чи конкретної особистості.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Формування соціально-професійної мобільності науковці частково дослідили. Зокрема, Т. Є. Гордєєва, яка розглядає актуальні проблеми підготовки професійно мобільних соціальних працівників (ототожнює професійну мобільність із конкурентоспроможністю); І. В. Шпекторенко досліджує поняття та структуру феномену професійної мобільності державного службовця; О. А. Болонська описує чинники соціальної мобільності в умовах сучасного реформування системи освіти; М. Г. Бурлуцька вивчає способи вимірювання саме соціальної мобільності; С. А. Коржакова розглядає можливість автоматизувати розрахунки аналізу соціальної мобільності; Н. Зверева, С. Шевченко, О. Каткова працюють над проблемою готовності випускників до соціальної та професійної мобільності, зокрема пропонують схему взаємодії соціальної та професійної мобільності. Виділимо категорію науковців, які визначили базові фактори для формування соціально-професійної мобільності. Зокрема, Г. Р. Хамзіна, вважає, що освіта й життєвий старт сприяють соціальній мобільності; Ю. В. Мананнікова й І. А. Плотнікова вказують, що мале підприємництво й сімейний бізнес є факторами формування соціальної адаптації та професійної мобільності; В. В. Нурмухаметова обґрунтувала роль освіти у формуванні соціальної мобільності.

Оскільки побудова моделі діагностики та формування соціально-професійної мобільності передбачає покрокове вивчення цього феномену, доцільно проаналізувати дослідження, які стосуються визначення його складників. Базовим та конструктивним є дослідження О. В. Безпалько, яка визначила компоненти професійної мобільності на прикладі майбутніх соціальних педагогів. Фактори формування професійної мобільності сформулював науковець В. А. Міщенко; етапи формування професійної мобільності добре сформульовано в статті О. А. Малигіної; моделювання процесу формування професійної мобільності пропонує нам Т. А. Фугелова, яка проводить чітку паралель між професійною мобільністю й конкурентоспроможністю особистості; науковці О. Є. Плеханова та Р. З. Балягова здійснили спробу сформуванню професійну мобільність у спеціалістів вузьких профілів.

Ми проаналізували також матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вивчення професійної мобільності і правосвідомості молодих спеціалістів», що містять чимало нових поглядів молодих науковців на цю проблему.

Зауважимо, що проблему соціальної й професійної мобільності вивчало багато науковців, проте питання, як сформуванню соціально-професійну мобільність як особливий, новий та неодмінний сьогодні вид мобільності, досі відкрите.

Мета статті – розкрити структуру соціально-професійної мобільності, а також запропонувати власну систему діагностики цієї риси в майбутніх учителів інформатики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для кращого розуміння досліджуваного педагогічного явища, яке, безсумнівно, можна вважати педагогічним феноменом, наведемо його визначення. Отже, соціально-професійна мобільність, на думку З. І. Александрової, є особистісною якістю, що об'єднує такі психологічні компетенції, як високий рівень комунікативних навиків, рефлексію, толерантність, креативність, мотивацію на освіту впродовж усього життя [1, с. 139]. Альтернативною щодо визначення соціально-професійної мобільності (нагадаємо, що чіткого, однозначного та достовірного визначення цього педагогічного феномену немає, оскільки поняття нове і не досліджене) є дефініція В. В. Горбачева: «соціально-професійна мобільність виражає систему домінуючих ціннісно-змістових відношень майбутнього спеціаліста до себе, соціокультурного оточення і власної діяльності, що визначає готовність молодшої особистості стати суб'єктом власного життя» [4, с. 70].

Аналізуючи запропоновані тлумачення, вважаємо, що ця термінологія є недостатньою для розуміння поняття «соціально-професійна мобільність», тому наводимо власне тлумачення цієї дефініції. На нашу думку, соціально-професійна мобільність – це риса характеру, що передбачає здатність людини до адаптації, до руху, певна людська мінливість у суспільній та професійній сфері й уміння сприймати всі зміни в названих сферах із найменшим опором та мінімальними втратами щодо власних фізичних, матеріальних, психологічних та емоційних ресурсів. Зауважимо, що сьогодні поняття соціальної та професійної мобільності з'єдналися в одне поняття, і стали справжнім педагогічним феноменом, який зараз конче потрібен кожній активній особистості, що прагне до розвитку. Розвиток соціально-професійної мобільності в соціумі – один із найбільш яскравих прикладів, що виступає ланцюжком зв'язку теорії із практикою в педагогічній науці.

З огляду на сучасну потребу особистості в так званому «само-» (самоефективність, самоосвіта, самореалізація, самоповага), коротко кажучи, суцільне «єго» у центрі буття, потреба у визнанні, славі та прагнення до влади майже кожного індивіда, сприяли чітко спрямованій зацікавленості суспільства до соціально-професійної мобільності, що є доволі впливовим чинником актуалізації цього дослідження.

Очевидно, що для успішного формування та розвитку соціально-професійної мобільності в майбутніх фахівців варто розробити систему діагностики цієї риси, щоб виявити її наявність та відсутність (а у разі наявності визначити її рівень) у конкретних особистостей чи певній соціальній групі.

Оскільки соціально-професійна мобільність недостатньо досліджена та описана, спираючись на запропоновану дефініцію, будемо розглядати, цей психолого-педагогічний феномен як сукупність соціальної та професійної мобільності. Для кращого розуміння унаочнимо структуру соціально-професійної мобільності (СПМ) (схема 1).

Схема 1. Структура соціально-професійної мобільності

Розшифруємо схему 1, що моделює структуру соціально-професійної мобільності, яка поділяється на соціальний та професійний складники. Соціальний складник діагностуватимемо за

відомою методикою К. Роджерса та Р. Даймонда, а професійний складник – через сукупність його компонентів, що, своєю чергою, передбачають низку вимог.

Отже, діагностична шкала залежить від сукупності показників конкретних рис і здібностей людини, запропонованих у схемі.

Для створення такої шкали почнемо із соціального складника. Як уже зазначали, рівень соціального складника оцінює за вже відомою методикою К. Роджерса і Р. Даймонда. У межах цієї методики пропонується особистісний опитувальник, що визначає особливості соціально-психологічної адаптації. Передбачена достатньо диференційована семи-бальна шкала відповідей. Автори пропонують шість інтегральних показників, які вираховують за наведеними формулами і які можна визначити за допомогою цієї методики. До них належать: адаптація, сприйняття оточення, інтернальність, самосприйняття, емоційний комфорт, спрямування до домінування [12].

Щодо діагностики професійного складника СПМ, то поділяємо погляд О. В. Безпалько, що виділяє такі його компоненти: особистісний, інструментальний, діяльнісний. Кожен із них, у своєю чергою, містить низку показників, які ми й будемо досліджувати. Отож, у процесі діагностики особистісного компонента виділяємо такі показники: гнучкість розуму, комунікабельність, емоційна стабільність, неупередженість, позитивне мислення, вольовий потенціал, пластичність, наполегливість, працездатність, креативність [2]. Інакше кажучи, особистісний компонент передбачає діагностику низки особистісних якостей, що впливають на формування професійного компонента СПМ.

Розглянемо детально кожен із них. Зрозуміло, що частину із цих показників визначають за допомогою психологічних тестів. Зокрема, рівень гнучкості розуму діагностують за допомогою всесвітньовідомого тесту Г. Дж. Айзенка, що є науково обґрунтованим і дає змогу визначати коефіцієнт інтелекту без обов'язкової теоретичної бази [9, с. 5]. Рівень комунікабельності особистості визначають, спираючись на дослідження В. Ф. Ряховського й користуючись розробленим ним психологічним тестом [7, с. 50]. Рівень емоційної стабільності також діагностуємо, використовуючи психологічний тест Г. Дж. Айзенка [10]. Рівень неупередженості (об'єктивності) та позитивного мислення з'ясовують за допомогою тесту «емоційного вигорання» В. В. Бойка [3, с. 157]. Категорії вольового потенціалу, пластичності, наполегливості, працездатності визначають за тестом *The Personal Change Readiness Assessment* (готовність до особистісної зміни) [8]. Для визначення креативності вибрали методику Д. Л. Джонсона [11].

Наступний компонент професійного складника СПМ – інструментальний передбачає визначення таких показників, як соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику та прагнення до саморозвитку. Показник соціальної активності збігається з діагностикою рівня соціальної мобільності особистості. Категорію професійної ініціативності визначають за опитувальником В. Ю. Полумійка [6]. Готовність до ризику збігається з уже визначеними категоріями за тестом *The Personal Change Readiness Assessment*. Для діагностики прагнення студентів до саморозвитку, скористаємось методикою Кузікових [5].

Третій компонент професійного складника – діяльнісний. Цей компонент допомагає визначити цілі діяльності та стратегії їх реалізації, контактувати з представниками різних вікових та соціальних груп, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно розв'язувати професійні проблеми, адекватно оцінювати свої професійні здобутки. Зауважимо, що особистісний та інструментальний компоненти співвідносяться з діяльнісним як теорія із практикою. Тому в майбутніх учителів інформатики його діагностують через виконання практичних завдань. Для визначення діяльнісного складника студенти-інформатики повинні скласти «іспит», що включає практичні завдання, які передбачені шкільною програмою 10–11 класів. Це мають бути диференційовані завдання із тем «Текстовий процесор», «Редактор презентацій», «Системи опрацювання даних, поданих у таблицях», «Служби Інтернету», «Основи алгоритмізації та програмування», «Інформаційні технології у навчанні», «Бази даних. Системи управління базами даних», «Інформаційні технології персональної та колективної комунікації».

На перший погляд, вибрано досить великий обсяг тестувального матеріалу, але саме результати із великої кількості різноманітних опитувальників дають змогу отримати найбільш точну оцінку рівня соціально-професійної мобільності, який будемо визначати за запропонованим нами алгоритмом. Для визначення рівня потрібної риси отримані результати опрацьовують певним чином. Зрозуміло, що для кожного опитувальника чи системи запропонованих практичних завдань є найвищий бал, який позначимо за 1. Відповідно, результати кожного студента будуть пораховані та записані в таблицю, яка матиме такий вигляд:

Студент	T_1	T_2	...	T_n	Pr	K	Рівень
ПБ 1							
ПБ 2							
...							

де ПБ 1, ПБ 2, ... – імена студентів; T_1, T_2, \dots, T_n – результати тестів 1, 2, ..., n ; Pr – результат практикуму; K – коефіцієнт соціально-професійної мобільності; Рівень – її рівень (низький, середній чи високий). Обчислення здійснюються за формулою:

$$T = \frac{1 \cdot stud}{\max}$$

де $stud$ – кількість набраних студентом балів; \max – максимально можлива кількість балів за тест чи завдання. Таким чином отримуємо коефіцієнт конкретного студента в конкретному тесті, який коливатиметься в межах від 0 до 1.

Коефіцієнт K визначатимемо як усереднене значення результатів усіх тестів і практикуму конкретного студента:

$$K = \frac{T_1 + T_2 + \dots + T_n + Pr}{n + 1}$$

Очевидно, це значення також коливатиметься від 0 до 1, і колонка таблиці «Рівень» буде заповнена залежно від K так: якщо K у межах від 0,0 до 0,25 – низький; від 0,25 до 0,5 – середній; від 0,5 до 0,75 – достатній; від 0,75 до 1,0 – високий.

Доцільно навести характеристику кожного з названих рівнів. *Низький рівень* передбачає слабе соціальне та професійне визначення особистості, що може свідчити про повну відсутність чи незначну кількість соціальних контактів, низхідні рухи по соціальній драбині, погану адаптивність у новому колективі, невміння спілкуватися (низька комунікабельність), є також велика ймовірність неправильно вибраної професії; відсутність стійкості до стресів. Такий рівень соціально-професійної мобільності можна вважати критичним, оскільки він може вказувати на повну відсутність цієї риси. *Середній рівень* означає порівняно краще становище особистості щодо соціально-професійної мобільності й передбачає наявність певної кількості соціальних зв'язків, корисних для соціального становлення особистості, указує на відсутність соціальних рухів угору чи вниз у соціальній ієрархії. Така особистість важко сприймає зміни в житті, із моральними та емоційними збитками здатна до них пристосуватися, певна професійна визначеність є, але потрібної гнучкості й готовності до самоосвіти та самовдосконалення не спостерігається. *Достатній рівень* передбачає наявність широкого кола соціальних зв'язків, може простежуватися тенденція до висхідних соціальних рухів, особистості притаманне позитивне мислення та бажання до саморозвитку, комунікабельність, така особистість намагається розширити коло інтересів, у разі нових знайомств та професійних перспектив фактор стресу низький; спостерігається зацікавленість особистості щодо можливості застосувати отримані знання поза межами обраної професії. *Високий рівень* передбачає соціальну стабільність, тобто стабільно висхідні соціальні рухи, постійне розширення кола соціальних зв'язків, їх різноманіття, швидку адаптивність у новому колективі, високу комунікабельність, здатність до самоосвіти, саморозвитку, розрізненість інтересів особистості, готовність до застосування професійних знань, умінь та навичок на практиці; відсутність фактору стресу під час зміни обставин у професійній чи соціальній сфері, готовність змінити коло професійних інтересів чи місце роботи.

Аналізуючи запропоновану шкалу діагностики соціально-професійної мобільності, варто звернути увагу на таку деталь: під час визначення категорій соціально-професійної мобільності зіткнулись із тим, що в професійному складнику СПМ є показник соціальної активності, який перегукується із соціальною мобільністю особистості. Під час аналізу літератури на відповідну тематику з'ясуємо, що чинником для формування соціальної мобільності (у цьому разі – це соціальний складник СПМ) є однозначне професійне визначення (О. А. Болотська), яке торкається професійної мобільності. Ці факти свідчать, що соціально-професійна мобільність – цілісне поняття, а наявність її соціального та професійного складників співвідносяться як причина та наслідок в обох напрямках. Тобто наявність в особистості хоча б однієї зі складників СПМ зумовлює безумовне формування другої.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У статті викладено методику діагностики соціально-професійної мобільності майбутніх учителів інформатики, адже для подальшого формування вказаного психолого-педагогічного феномену потрібне знання його рівня. У межах

роботи проаналізовано дослідження схожої тематики вітчизняних і зарубіжних науковців. У перспективі плануємо розробити методіку формування риси соціально-професійної мобільності в майбутніх учителів інформатики.

Джерела та література

1. Александрова З. И. Психолого-педагогические дисциплины в основе развития социально-профессиональной мобильности студентов колледжа / З. И. Александрова // Омск. науч. вестн. Сер. : Общество. История. Современность. – Омск : [б. и.], 2009. – С. 138–140.
2. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів / Ольга Володимирівна Безпалько // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 11. – С. 73–80.
3. Бойко В. В. Методика диагностики уровня эмоционального выгорания / В. В. Бойко // Практическая психодиагностика / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара : Изд. дом «Бахрах – М», 2008. – 672 с.
4. Горбачев В. В. К проблеме формирования социально-профессиональной мобильности в условиях высшей школы / В. В. Горбачев // Вестн. Нижегород. акад. МВД России. Юрид. наука и практика. – 2013. – № 2. – С. 70–72.
5. Кузікова С. Б. Конструювання методіки дослідження саморозвитку особистості / С. Б. Кузікова, Б. О. Кузіков // Вісн. НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 106–112.
6. Полумийко В. Ю. Адаптивні й неадаптивні прояви ініціативності особистості та їх діагностика консультантом-психологом / В. Ю. Полумийко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2012. – С. 204–213.
7. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога / Е. И. Рогов. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 480 с.
8. Combe M. Change Readiness: Focusing Change Management Where It Counts / Marge Combe // Project Management Institute. – 2014. – С. 28.
9. Eysenck H. J. Know Your Own I. Q. / Hans Jürgen Eysenck. – Middlesex : Penguin Books, 1962. – 192 с.
10. Eysenck H. J. Know Your Own Personality / H. J. Eysenck, G. Wilson. – Middlesex : Penguin Books, 1976. – 206 с.
11. Johnson D. L. Creativity checklist (Cch) / D. L. Johnson. – М., 1979.
12. Rogers C. R. Psychotherapy and Personality Change / C. R. Rogers, D. F. Rosalind. – Chicago : Un-ty of Chicago Press ; New edition edition, 1978. – 487 с.

Сачук Юлия. Диагностика социально-профессиональной мобильности у будущих учителей информатики. В статье рассматривается проблема необходимости диагностики социально-профессиональной мобильности, анализируются исследования данной черты у ряда отечественных и зарубежных ученых. Поскольку настоящее без преувеличения можно назвать «информационной эрой», особенностью социально-профессиональной мобильности должны обладать в первую очередь учителя информатики. Анализ существующих и собственной дефиниций социально-профессиональной мобильности способствовали подробному описанию структуры данного психолого-педагогического феномена. На базе предложенной структуры разработана методика диагностики указанной черты. Методика представляет собой систему психологических тестов, которые диагностируют каждую составляющую социально-профессиональной мобильности, а также включает практическую часть, которая определяет уровень компьютерной грамотности будущих учителей информатики. После прохождения всех этапов диагностики полученные результаты вносят в таблицу; по выведенным формулам рассчитывается коэффициент, который и свидетельствует об уровне социально-профессиональной мобильности каждой личности.

Ключевые слова: учитель информатики, социально-профессиональная мобильность, уровень социально-профессиональной мобильности, методика диагностики, структура, показатели.

Sachuk Julia. Diagnostics of the Social and Professional Mobility of Future Teachers of Computer Science. The problem of diagnostic feature of the social and professional mobility is discussed in the article. The analysis of the research features in a number of domestic and foreign scholars have done. Nowadays we have time which calls “information era”. So feature of the social and professional mobility, primarily of computer science teachers should possess. The analysis of existing and our own definitions of the social and professional mobility facilitated a detailed description of the structure of this psycho-pedagogical phenomenon. The testing method of this characteristic is developed on the base of the proposed structure. The technique is a system of psychological tests and practical part. Tests are diagnosed each component the social and professional mobility, and the practical part determines the level of computer literacy of future teachers of computer science. After completing all parts of the diagnosis, the results are entered into the table. Then the formulas calculated ratio, which suggests the level of the social and professional mobility of each individual.

Key words: teacher of informatics, social and professional mobility, level of social and professional mobility, method diagnostics, structure, performance.

Стаття надійшла до редколегії
10.02.2015 р.